

El dret a la participació i la infància: algunes experiències per fer-lo efectiu

Josep Villena. Associació Diomira

La Convenció dels Drets dels Infants i els drets de participació

La Declaració dels Drets de la Infància, el 1959, fa ja més de cinquanta anys, va significar una fita històrica en establir els 10 principis que havien de regir els drets de la infància i en assentar les bases per reconèixer els infants com a subjectes de drets en l'àmbit internacional.

El 20 de novembre de 1989 la Convenció de Nacions Unides sobre els Drets de la Infància reconeix els drets dels infants ja com a ciutadans de ple dret, en 54 articles que giren al voltant de quatre eixos: els drets de *supervivència*, de *desenvolupament*, de *protecció* i de *participació*. Aquests últims han estat, i són avui encara, els que menys s'han desenvolupat. No és doncs d'estranyar que el Comitè de Ginebra hagi publicat recentment l'Observació General núm. 12 del Comitè dels Drets de l'Infant, que fa referència al dret de l'infant a ésser escoltat i explica els requisits per aplicar aquest dret plenament.

Sis són els articles de la Convenció de Nacions Unides sobre els Drets de l'Infant que tracten més directament temes relacionats amb la participació dels infants i adolescents i que fan referència al dret d'opinió (article 12), la llibertat d'expressió (article 13), la llibertat de pensament, de consciència i de religió (article 14), la llibertat d'associació (article 15), la protecció de la vida privada (article 16) i el dret a una informació adequada (article 17).

Els nens i nenes i els i les adolescents tenen dret a ser informats, escoltats i que les seves opinions siguin tingudes en compte i, per tant, a prendre part en aquelles qüestions de la vida que els afecten, d'acord amb la seva edat i maduresa per aconseguir ser els protagonistes de la seva vida.

El reconeixement d'uns drets porta implícit uns deures i unes responsabilitats, qüestió aquesta recordada sovint pels adults, que ells i elles tenen present i que assumeixen amb tota naturalitat. A les conclusions de la II Audiència als nois i noies de Barcelona, ells mateixos manifesten que:

«participar és un dret a manifestar-se políticament i socialment sense que el fet de ser menors d'edat ens condicioni. És una activitat voluntària que prenem per iniciativa pròpia i amb el desig d'expressar les nostres pròpies idees. També sabem que implica responsabilitat i compromís. Participar és compartir, ajudar, ser solidari, comunicar-nos, arribar a acords comuns, treballar conjuntament amb altres, conèixer nova gent, intercanviar opinions i col·laborar en el teu entorn. Participar és tenir opinions, dir el què penses i ser escoltat. És també prendre part en la presa de decisions.»

(La participació de la infància en la vida social de Barcelona (barri, família i escola), 1997.)

Els espais de la participació i la seva promoció

La participació dels infants no és un bé que s'atorga, o una assignatura que s'imparteix, és un dret que s'ha d'exercir perquè està reconegut per la Convenció sobre els Drets de l'Infant i, per tant, admès per tots els estats que –en ratificar la Convenció– s'han obligat al seu compliment.

Si prenem com a significat del terme *participar* el d'intervenir o prendre part en alguna cosa, podem afirmar que els nens i les nenes són molt actius i participatius i tenen capacitat suficient per opinar i prendre part en el seu desenvolupament personal i en el del seu entorn més pròxim: la *família*, l'*escola* i el *temps lliure* són els espais de participació naturals i més propers del nen i la nena, en què des de ben petit/a el seu procés socialitzador, junt amb altres aspectes de la seva personalitat, el/la durà a adquirir coneixements, a respectar les idees dels altres, a ampliar el seu camp d'acció al seu entorn comunitari, a formar part de xarxes socials, fent en les seves intervencions, no tan sols aportacions plenes d'il·lusió, sinó també amb bones dosis de naturalitat, realisme i autenticitat.

En la seva participació social el nen o la nena construeix la seva identitat i sentit de pertinença i adquireix sentiments de justícia, d'igualtat, llibertat i solidaritat, entre altres valors com la ciutadania, la responsabilitat o el compromís. Participant en la

comunitat se sent útil, comparteix objectius comuns i adquireix confiança en el grup i aprèn a superar problemes i reptes en equip. Són els inicis d'una *ciutadania activa*.

Els protagonistes i els adults

El noi o la noia és i ha de ser el protagonista de la seva vida, del seu projecte vital. Com qualsevol altre ciutadà o ciutadana, viu en una societat, en un moment precís del seu creixement personal, d'acceleració de ritmes, esdeveniments i descobriments extraordinaris acompanyats també de crisi, d'incertesa, de deshumanització. Un garbuix de sentiments i d'emocions en ple desenvolupament de la seva personalitat, per la qual cosa la seva salut física i mental necessita un entorn segur i amigable per progressar amb seny, criteri i equilibri.

La relació entre els llenguatges de l'infant i la interpretació que en fa l'adult són entenedores amb la definició següent:

«La conducta intel·ligent dels nens i les nenes s'expressa en els llenguatges que els són propis d'acord amb el cicle vital. El problema no és l'expressió de les nenes i els nens, sinó la incapacitat de les persones adultes per comprendre els missatges que es desprenen de les mirades, els gests, els moviments i els sons que emeten i que constitueixen els llenguatges d'expressió per excel·lència i que es perden o es minimit-

zen amb l'adquisició del llenguatge articulat.»

(Galvis, 2006, p. 33-34.)

En el nostre entorn no ha arrelat gaire la teoria de la participació protagonista (Cussiánovich i Márquez, 2002) que és, segons Ángel Gaitán (1998):

«el procés social mitjançant el qual es pretén que nenes, nens i adolescents compleixin el paper principal en el seu desenvolupament i el de la seva comunitat per aconseguir la realització plena dels seus drets, atenent al seu interès superior.»

L'interès superior del menor és el principi que ha de fer prevaldre el seu dret que les accions i decisions que es prenguin tinguin en compte allò que els és al més favorable possible. Acceptar aquests propòsits exigirà un esforç considerable per assolir molts reptes pendents, com va manifestar César Muñoz a les Jornades «Cap al Consell Nacional d'Infància i Adolescència a Catalunya»:¹

«la participació social de la infància no serà mai realitat fins que el món adult no deixi de resistir-se a la participació social de la infància, no deixi de no voler-la, i cregui en la capacitat de la infància.»

Els nens i les nenes formen part dels sectors de la població que tenen més difícil l'accés als òrgans on es prenen

les decisions; per aconseguir ni que sigui fer-hi arribar les seves opinions ho han de fer forçosament de la mà dels adults. Aquests no sempre valoren prou ni la participació ni l'exercici democràtic, de responsabilitat i de compromís que significa formar part de la presa de consciència d'un problema o intervenir en la seva resolució; sovint veuen en la participació infantil una intrusió.

El paper de l'adult és fonamental. El primer pas en el seu paper d'acompanyament és promoure experiències i espais de participació infantil en el millor dels casos, i, en moltes altres ocasions, la seva intervenció haurà de ser únicament escoltar. En tot cas, la funció d'acompanyament de l'adult en els processos participatius de la infància determina que els nens i les nenes tinguin la informació suficient per prendre les decisions més adients. Els adults més sensibilitzats socialment que, com a agents socials que són, en funció del fet de ser pares o mares, mestres o polítics, o en funció de la seva responsabilitat professional com a tècnics, són els que han de fer seva la responsabilitat d'incentivar i promoure la participació dels infants. Aconseguir-la no és tan sols el resultat d'una voluntat, cal tenir coneixement del que representa, adquirir la formació ne-

1. Transcripció dels debats realitzats en el marc de les Jornades «Cap al Consell Nacional de la Infància i l'Adolescència de Catalunya», organitzades per la Secretaria d'Infància i Adolescència de la Generalitat de Catalunya a Barcelona els dies 25 i 26 de maig de 2009.

cessària i disposar de l'organització de mecanismes adients. En aquest camp hi ha moltes actituds i pràctiques que estan tenyides de paternalismes, autoritarismes o fins i tot oportunitats al servei d'interessos polítics, religiosos o comercials. Cal pujar esglaons a l'escala de Hart (1993), que valora els nivells de participació infantil, i aconseguir una pràctica permanent de l'exercici d'aquests drets; que escoltar els nens i nenes, quan exerceixen el seu dret a opinar, a decidir juntament amb els adults, signifiqui un fet constructiu per millorar el seu entorn.

Construir democràcia amb la participació dels infants

La participació activa dels infants i adolescents en tots els àmbits de la vida és el primer pas necessari perquè assumixin la seva responsabilitat social. Promoure i desenvolupar els drets dels infants en general i més particularment els de participació esdevé una necessitat social, cultural i de justícia. Les polítiques d'infància locals (escasses en aquests moments) necessiten una clara voluntat política manifestada en una sèrie d'accions: que figurin en l'agenda política i els programes electorals; cal que es creïn regidories d'infància en aquelles poblacions on sigui possible o que els ajuntaments tinguin un referent eficient en temes d'infància; que es realitzin plans d'infància en totes les administracions, elaborats amb la participació i el consens dels agents socials i dels mateixos nens i nenes. Vol dir tam-

bé que cal impulsar des de l'Administració la creació de consells d'infants i fer l'acompanyament necessari per al seu desenvolupament i la seva consolidació.

Segons Roger Hart (1993), «la participació és el mitjà a través del qual es construeix una democràcia». Com a sistema polític la democràcia garanteix a tota la ciutadania la defensa dels seus drets, no tan sols reconeixent-los sinó aplicant-los. En el cas de la infància, un primer pas és prendre consciència que és un col·lectiu social i admetre que, com a tal, forma part activa de la societat, amb drets i deures, i que això exigeix l'exercici i l'aplicació pràctica de la democràcia en totes les seves regles.

La participació infantil avui ja no és una experiència o un conjunt de bones pràctiques; és, si creiem en el desenvolupament democràtic de la nostra societat, un imperatiu d'aplicació obligada.

La participació social i la creació de consells d'infància

La participació dels nens i nenes s'ha de considerar no tan sols a títol personal sinó social, cal que es faci en l'entorn més proper: el barri, la població o la ciutat. En els últims anys, la ciutat ha esdevingut l'eix central de la societat i ha establert una relació cada vegada més propera amb els ciutadans. Si la vinculació de l'Administració local amb els ciutadans i ciutadanes resulta evident, la vinculació amb els ciutadans i ciutadanes més joves és imprescindible. La participació social dels nens, nenes

i adolescents no és possible sense el compromís incondicional de les institucions, que avui tenen un repte que condicionarà decisivament el desenvolupament social i col·lectiu de la seva població: trobar canals de comunicació entre adults i infants per fer del seu barri, de la seva ciutat, un espai de convivència apte per a tothom.

La proximitat ha estat un element clau en el desenvolupament de les polítiques locals, sensibilitzant la ciutadania i apel·lant a la seva consciència cívica i fent-la còmplice en el moment de promoure la cultura de la pau, del respecte dels drets humans i en la difusió dels drets de la infància, a través de programes de participació social capdavanter i de diverses experiències i bones pràctiques de ciutadania, de respecte als altres i de solidaritat.

Els infants han de fer les seves aportacions per aconseguir que la ciutat on viuen diàriament, sigui una ciutat on viure-hi agradablement, sense inseguretat al carrer, i on les condicions higièniques dels parcs no els impedeixin jugar-hi. Cal un espai de participació directe, real, on exposin les seves necessitats i expressin el seu punt de vista i trobin, amb els adults, les solucions més adients. Els camins amics, els parcs, les senyalitzacions de trànsit, el mobiliari urbà... formen part d'una llarga llista en què els usuaris, els nens i nenes, hi tenen alguna cosa a dir.

El Consell d'Infants és un bon instrument de participació ciutadana. La constitució, l'organització i el funcio-

nament del Consell han de permetre contemplar transversalment i en un primer nivell de participació els temes que els afecten com a ciutadans, amb les seves identitats culturals, polítiques i religioses. La representació del Consell ha de ser del conjunt de la població infantil del barri o del poble o ciutat i els seus representants ho han de ser dels diferents espais de participació: de l'escola, del temps lliure com ara els espais i agrupaments, dels consells esportius o de grups culturals com les corals; tenint sempre present la necessària representativitat social, de gènere i d'edats, per reflectir la diversitat real de la societat i vetllar per la inclusió, en aquests processos, dels col·lectius de més difícil accés, com ara les minories ètniques, la població nouvinguda o les persones amb dificultats específiques.

A la nova Llei dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència de Catalunya,² que està en tràmit parlamentari, hi ha diversos articles que fan referència directa a la participació dels infants i a la creació dels consells d'infants. N'extraurem els següents:

«Article 11. Ciutadania activa

1. Els poders públics han de promoure l'efectivitat del dret de les persones infants i adolescents a participar activament en la construcció d'una societat més justa, solidària i democràtica.
2. Els poders públics han de fomentar la solidaritat i la sensibilitat social per tal que s'incrementi la

participació social dels infants i adolescents i es generin espais socials nous que dinamitzin la participació responsable d'aquest sector de la població adreçats a afavorir la convivència i la integració social en l'àmbit veïnal i local.

Article 34. Dret de participació

1. Les persones infants i adolescents tenen el dret de participar plenament en els seus nuclis de convivència més immediats i en la vida social, cultural, artística i recreativa del seu entorn. Els poders públics han d'oferir les oportunitats necessàries a les persones infants i adolescents per tal d'incorporar-se progressivament a la ciutadania activa, d'acord amb el seu grau de desenvolupament personal.
2. Les administracions públiques han d'establir procediments destinats a recollir les seves opinions en relació amb les polítiques, les normes, els projectes, els programes o les decisions que els afectin.»

Les organitzacions implicades en aquests processos, institucions i organitzacions d'infància, tenen l'oportunitat d'impulsar nous consells, coneixent les experiències existents i el marc de la llei que els empara.

Cal promoure i acompanyar la creació de Consells d'Infants que representin el seu col·lectiu, i que seran sens dubte un element decisiu en la creació d'una consciència que farà dels nens i

nenes ciutadans d'avui a qui la responsabilitat social i el compromís els acompanyaran al llarg de tota la vida.

La participació als municipis ha de respondre a una voluntat política amb un compromís capaç de transformar aquesta voluntat en realitats evidents, ha de formar part d'un Pla d'infància realitzat amb la participació dels càrrecs electes, tècnics i professionals que treballen en l'àmbit de la infància i l'adolescència, agents socials, associacions i els nens, les nenes i els i les adolescents que representen el conjunt de la població infantil del municipi. Com en tota activitat, no podem parlar d'un Pla si no està estructurat, calendaritzat i dotat pressupostàriament i disposa dels recursos tècnics i humans necessaris per dur-lo a terme.

Cal esmentar i fer un especial reconeixement a la tasca realitzada per les institucions i associacions que, durant anys, per iniciativa pròpia i sense gaires referents han fomentat i fet possibles diferents processos participatius per a infants i adolescents. En destaquem els següents:

- Els consells d'infants, les audiències públiques als nois i noies, els plenaries infantils i els projectes existents en diversos municipis de la geografia catalana, alguns d'ells agrupats a l'entorn de la Xarxa de Projectes de Partici-

2. Projecte de Llei dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència. Disponible en versió electrònica a: http://www.gencat.cat/benestar/pdf/projecte_llei_infancia.pdf

pació Infantil iniciada l'any 1997 per la Diputació de Barcelona.

- Les associacions de lleure educatiu, que són una autèntica escola de democràcia participativa que va des dels grups de base dels agrupaments escoltes i els esplais fins a les seves assemblees associatives.
- La participació a l'escola i el foment dels valors de la cultura democràtica manifestada de diverses formes: programes participatius, consells escolars, assemblees d'aula o d'escola...
- Les assemblees que realitzen els Centres Residencials d'Acció Educativa de la Generalitat de Catalunya (CRAE).
- Altres iniciatives, sovint originals i innovadores, que apropen els infants als afers ciutadans: els Projectes Educatius de Ciutat (PEC), les Ciutats Educadores, els pressupostos participatius, el projecte d'elaboració del Pregó de la Laia pels infants de Barcelona...
- El programa Ciutats Amigues de la Infància de l'UNICEF, que és una iniciativa adreçada als ens locals que treballen per l'aplicació de la Convenció dels Drets dels Infants i en especial els que fan referència a la participació infantil.
- Els grups de pares i mares que opten per una nova perspectiva de la participació a la família.
- La tasca d'entitats, associacions i organismes que amb diferents projectes potencien els valors democràtics i la cultura participativa, entre ells el Parlament de Catalunya i les sessions plenàries que organitza amb nois i noies.

Nous temps per a la participació dels nens i nenes a Catalunya

El milió dos-cents mil nens, nenes i adolescents de Catalunya de 0 a 17 anys, gairebé la cinquena part de la població total, són mereixedors de la consideració que els correspon, no tan sols en l'àmbit familiar i escolar sinó també com a ciutadans i ciutadanes amb drets i llibertats civils i polítics.

L'existència a Catalunya d'una quarantena d'experiències o pràctiques col·lectives en forma de consells d'infants, audiències públiques a nois i noies o fórmules similars, algunes de composició i funcionament exemplars, no són suficients en nombre per poder considerar que la participació social de la infància a Catalunya és prou reeixida. El reconeixement de la tasca realitzada per aquestes iniciatives singulars ha de motivar que moltes entitats locals es plantegin la possibilitat que infants i adolescents del seu municipi es constitueixin, amb el seu suport, en consell d'infants.

Els darrers temps, alguns fets significatius estan permetent que la participació dels nens i nenes a Catalunya passi de ser una utopia a ser una realitat:

- La tasca d'entitats i persones que de forma perseverant treballen des de fa dècades pel reconeixement i l'exercici dels drets de ciutadania dels infants i adolescents, com han estat els adjunts al Síndic de Greuges per a la defensa dels drets dels infants i adolescents: Jordi Cots, Jaume Funes i Xavier Bonal.
- L'existència d'un grup d'acadèmics i experts a Catalunya que s'han

dedicat a la reflexió, a la recerca (vegeu Casas *et al.*, 2008), a la participació en conferències i debats, a la realització de tesis (vegeu, per exemple, Fernández, 2005 i Novella, 2005), l'edició de documents i llibres a l'entorn de la participació infantil (per exemple, Villagrasa i Ravetllat, 2009), i el cas incipient de la Xarxa Catalana Interdisciplinària d'Investigadors sobre els Drets dels Infants (XCIII).

- L'obertura a iniciatives d'altres indrets o a la presència en esdeveniments organitzats a Catalunya de reconeguts experts internacionals en aquest àmbit com Francesco Tonucci, impulsor del projecte «La ciutat dels infants», Manfred Liebel, Trond Waage, Jan Van Gils, Lourdes Gaitán, Eugeen Verhelen, Marta Santos Pais, Stefan Vanistendael, i molts altres.

- La sensibilitat i voluntat política del govern de la Generalitat de Catalunya en la consideració dels infants i adolescents com a subjectes actius de drets, reconeixent-los, a més dels drets socials, els drets civils. Un canvi de paradigma de les polítiques d'infància a Catalunya que té el seu màxim exponent en l'impuls de la Llei dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència de Catalunya.

La legislació sobre temes d'infància es convertirà en un punt d'inflexió en la participació infantil amb la imminent aprovació de la Llei dels drets i les oportunitats de la infància i l'adolescència de Catalunya promoguda pel govern de la Generalitat i actualment

en tràmit parlamentari. És una fita rellevant, ja que significa un avenç democràtic considerable i una consolidació del reconeixement dels drets dels infants feta pel Parlament de Catalunya amb l'aprovació de la Resolució 194/III, de 7 de març de 1991, en què es proclama, entre altres qüestions, l'interès superior de l'infant i s'afirma la necessitat de fer conèixer els drets dels infants a tota la ciutadania.

Els articles de la Llei que hem vist anteriorment incideixen notòriament en la participació social dels infants fent possible que tant les organitzacions d'infància com els mateixos nens i nenes i els i les adolescents puguin actuar en conseqüència, fent ús dels seus drets. L'article 27 de la Llei esmentada fa referència a la creació dels consells de participació territorial i nacional d'infants i adolescents:

- «1. Les administracions locals han de crear consells de participació territorial per tal de donar l'oportunitat a les persones infants i adolescents d'afavorir la convivència i la integració cultural en l'àmbit veïnal i local.
2. Es crea el Consell de participació nacional de les persones infants i adolescents que dependrà del departament competent en matèria d'infància i adolescència.
3. Reglamentàriament es regularan la composició i les funcions d'aquests òrgans de participació.»

Paral·lelament a l'elaboració de la Llei, la Secretaria d'Infància i Adolescència de la Generalitat va organitzar el maig del 2009 les jornades «Cap al Consell nacional de la infància a Catalunya» per donar impuls a aquest nou òrgan de representació dels infants i adolescents catalans i conèixer de prop l'opinió dels càrrecs electes, personal tècnic de les diferents institucions públiques, membres de les associacions del sector de la infància i l'adolescència, així com experts i professionals de diferents àmbits relacionats amb aquest sector i dels representants de diversos consells d'infants. Les ponències, taules rodones i aportacions que es van fer al llarg dels dos dies van ser editades en un llibre per aportar coneixement, reflexió i base de debat a l'entorn de la participació infantil i de la creació del Consell Nacional de la Infància i l'Adolescència de Catalunya.

El procés de reflexió a l'entorn de la creació d'un òrgan participatiu per als infants i adolescents catalans va continuar amb la convocatòria d'un grup de persones expertes en participació infantil, que van elaborar el document «La participació infantil a Catalunya. Reflexions i propostes per potenciar-la», una sèrie de reflexions i propostes a l'entorn de la situació actual i les perspectives de futur de la participació infantil a Catalunya.³

Posteriorment, la Secretaria d'Infància i Adolescència ha convocat dues comissions, una política i una altra de tècnica⁴ per redactar i validar el Document de bases del Consell Nacional de la

Infància i l'Adolescència de Catalunya i una proposta d'Ordre de creació. Aquest procés es fa extensiu a la participació d'experts, professionals, tècnics de l'Administració pública, entitats i altres agents relacionats amb l'àmbit de la infància i l'adolescència en el territori per tal de consensuar el model més adient per aquest òrgan de representació i participació dels infants i adolescents a Catalunya.

La constitució del Consell Nacional de la Infància i l'Adolescència de Catalunya (CNIAC) ha de significar el reconeixement del conjunt de consells d'infància i de les diverses iniciatives de participació infantil existents, la creació d'una xarxa de consells d'infants representatius de tots els nens i nenes i adolescents de Catalunya tenint en compte criteris de representativitat territorial, de gènere, edat i diversitat cultural i social amb objectius i interessos comuns, un punt de trobada per iniciar un nou camí.

En els propers mesos tindrem l'oportunitat de saber quines són les propostes electorals dels partits polítics per als propers anys pel que fa a la infància en situació de desemparament i a la població infantil en general, amb el convenci-

3. Integrants del grup d'experts que va elaborar el document: Irene Balaguer, Ferran Casas, Josefina Fernández, Esteve-Ignasi Gay, Araceli Lázaro, M. Flor Majado, Dolors Navarro, Anna Novella i Agnès Russiñol, amb la coordinació de l'Observatori de la Infància i l'Adolescència de Catalunya i de Diomira.

4. Integrants de la comissió tècnica: Ferran Casas, Miquel Àngel Essomba, Josefina Fernández, Anna Novella i Isaac Ravetllat, Araceli Lázaro i Josep Maria Villena.

ment que la visibilitat dels infants serà prou explícita en les polítiques públiques d'infància en els anys provinents.

El desenvolupament d'aquest procés participatiu que ha de concloure amb la creació del Consell Nacional de la Infància i l'Adolescència de Catalunya i d'assemblees territorials tindrà els seus detractors entre les persones que consideren que els drets dels infants són un bé gracieble que els adults han d'administrar segons les seves conveniències, o aquelles que en parlar dels drets no van més enllà d'exigir els deures o que entenen el Consell d'Infants com un ens

nomenat a dit i sense independència.

Els mitjans de comunicació tenen un paper important per fer-se ressò d'aquest moment conjuntural informant la ciutadania dels drets dels infants, exposant la vessant participativa dels infants i la seva incidència en el desenvolupament democràtic de la societat i facilitant-los espais i programes propis on es puguin expressar.

El repte pels propers anys és impulsar la creació d'associacions d'infants tipificades recentment pel Codi Civil de Catalunya (Títol II del Llibre III) que poden estar formades exclusivament per nois i noies, amb l'acompanyament

d'una persona major d'edat, com a mínim, a l'efecte de formalitzar els actes que ho requereixin.

Com a culminació d'aquest procés, el CNIAC esdevindrà l'òrgan participatiu i consultiu de la infància i l'adolescència a Catalunya, adscrit a la Secretaria d'Infància i Adolescència, i que ha de tendir a llarg termini a constituir-se com a entitat de base associativa amb personalitat jurídica pròpia i sense ànim de lucre. El punt final d'aquest procés de participació de nois i noies de Catalunya serà la plena assumpció dels seus protagonistes del govern del seu Consell.

Referències bibliogràfiques

CASAS, F.; GONZÁLEZ, M.; MONTSERRAT, C.; NAVARRO, D.; MALO, S.; FIGUER, C.; BERTRAN, I. (2008). *Informe técnico sobre experiencias de participación social efectiva de niños, niñas y adolescentes (principalmente europeos)*. Disponible en versió electrònica a: www.mepsyd.es/observatoriodeinfancia/documentos/2009-participacioninfantile.pdf

CUSSIÁNOVICH, A.; MÁRQUEZ, A.M. (2002). *Hacia una participación protagónica de los niños, las niñas y adolescentes*. Lima: Save the Children Suècia.

FERNÁNDEZ, J. (2005). *Els infants com a ciutadans*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Disponible en versió electrònica a: www.tesisenxarxa.net/TDX-0113109-110853/

GATÁN, A. (1998). *Protagonismo infantil. Un proceso social de organización, participación y expresión de niñas, niños y adolescentes*. Guatemala: Redd Barna, p. 86.

GALVIS, L. (2006). *Les nenes, els nens i els adolescents, titulars actius de drets*. Santa Fe de Bogotà: Aurora.

HART, A. R. (1993). *La participación de los niños: de la participación simbólica a la participación auténtica*. Santa Fe de Bogotà: UNICEF - TACRO, p. 8-18.

NOVELLA, A. (2005). *La participació social de la infància a la ciutat. Estudi sobre l'experiència de l'Ajuntament de Sant Feliu de Llobregat*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona. Disponible en versió electrònica a: www.tesisenxarxa.net/TDX-0125107-102247/

TONUCCI, F. (1998). *La ciudad de los niños: un modo nuevo de pensar la ciudad*. Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez.

VILLAGRASA, C.; RAVETLLAT, I. (coords.) (2009). *Por los derechos de la infancia y de la adolescencia. Un compromiso mundial desde el derecho de participación en el XX aniversario de la Convención sobre los Derechos del Niño*. Barcelona: Bosch.

Cap al Consell Nacional d'Infància i Adolescència a Catalunya. Barcelona: Diomira, 2009, p. 134.

Convenció sobre els Drets de l'Infant. Ginebra: Nacions Unides, 1989.

Document de bases del Consell Nacional de la Infància i l'Adolescència de Catalunya. Secretaria d'Infància i Adolescència de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2010.

El dret de l'infant a ser escoltat: Comitè dels Drets de l'Infant, 51a sessió, Ginebra, 25 maig - 12 juny de 2009.

Documents de l'Observatori dels Drets de la Infància, 1. Barcelona: Departament d'Acció Social i Ciutadania de la Generalitat de Catalunya, 2009.

La participació de la infància en la vida social de Barcelona (barri, família i escola). II Audiència pública als nois i noies de Barcelona. Barcelona, 1997.

La participació infantil a Catalunya. Reflexions i propostes per potenciar-la. Reflexions d'un grup d'experts sobre participació infantil. Secretaria d'Infància i Adolescència de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 2009.